

І.Я.Франка темою: “Літературно-критична і публіцистична діяльність” ігноруються; методична література обмежується лише цитатою О.Гончара чи Д.Павличка про світове значення І.Франка [1]. Таке невиправдане збіднення багатогранної спадщини І.Франка привчає учнів до формального підходу в оцінці творчого доробку письменника, його місця в літературному процесі та значення в суспільно-культурному житті народу. Щоб виправити цю хибну ситуацію, під час вивчення його творчості повинна відкритися учням і ця грань таланту письменника.

Радимо будувати урок так, щоб об’ємний, складний, прямо скажемо, специфічний матеріал зацікавив учнів. Необхідно з’ясувати, який тип уроку буде найефективніший у цій конкретній ситуації. Урок-бесіда виключається, оскільки обізнаність учнів із матеріалом дорівнює нулю. Урок-лекція не дасть відчутного результату: по-перше, потік інформації мусить бути широкий, і учням, що не прочитали жодної статті І.Франка, нелегко буде її сприймати; по-друге, немає гарантії, що за декілька днів до наступного уроку знайдеться така можливість. Найдоцільнішим буде урок-семінар, на якому учні дістануть найповніше уявлення про універсальність літературно-естетичних зацікавлень І.Франка, невід’ємних від його художньо-творчої і громадсько-політичної діяльності. Урахувавши обсяг, доступність і реальну можливість засвоєння десятикласниками матеріалу, учитель вже на першому уроці про І.Франка дає індивідуальні завдання. Крім програмової статті “Література, її завдання і найважливіші ціхи”, яку читає весь клас, учитель пропонує ще одну (за вибором) статтю на 3-5 сторінок. Основний акцент варто зробити на підготовці рефератів. Без ґрунтовних консультацій і постійного керівництва вчителя учні не впораються. Учитель рекомендує відповідні статті І.Франка до теми реферату, допомагає підібрати критичну літературу. Прочитати 10-15 сторінок тексту за місяць неважко, зате учні позбавляться у відповідях штампів типу: “Творчість І.Франка має велике значення”, а зможуть усвідомлено вирізнити заслуги письменника серед інших, вивчених і тих, що будуть вивчатися.

Отже, літературно-критична стаття – не додаток до програми, а органічна складова частина її змісту. Результати такого підходу завжди позитивні й вагомі. Слід пам’ятати, що чим старші учні, тим більше нових можливостей відкриває пред ними література. І саме вчитель мусить правильно донести її до учня, щоб поглибити знання і сформувати любов до прекрасного.

Література

1. Іван Франко – майстер слова і дослідник літератури (До 125-річчя з дня народження) – К.: Наукова думка, 1981. – 379 с.
2. Неділько В.Я. Методика викладання української літератури в середній школі – К.: Вища школа, 1978. – 248 с.
3. Павличко Д. Світоч братерства й свободи: Літературно-критичні статті і виступи. – К., 1983. – С. 4.
4. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000 – 384 с.
5. Телехова О.П. Вивчення літературно-критичних статей у школі: Посібник для вчителів. – К.: Радянська школа, 1987. – 128 с.

Костюк О.О.

*Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Науковий керівник – к. філол. н., доц. Сологуб Л.О.*

Факультатив з української мови

Поряд із основною формою навчання мови в школі – уроком – великого значення набули факультативні заняття. Вони допомагають поглиблювати знання учнів, прилучати їх до науково-дослідної роботи, сприяють розвитку самостійності мислення.

До факультативних занять з мови можна залучити учнів 7-10 класів. Програма занять передбачає опанування школярами матеріалу, що не вивчається на уроках. Залежно від рівня підготовки і здібностей дітей учитель може підібрати декілька тем, конкретизувати, доповнити їх, визначити індивідуальні завдання. Головне, щоб заняття були цікавими, посильними, щоб на них механічно не повторювалися теми, які вивчалися на уроках [3, с. 58].

Факультативні заняття – цілком новий вид навчання, якісно відмінний і від уроків, і від позакласної гурткової роботи. Їхня особливість зумовлена як складом учнів, так і завданнями, що стоять перед факультативною підготовкою. Від звичайних уроків вони відрізняються насамперед

тим, що охоплюють не всіх учнів класу, а лише тих, які виявляють глибинний інтерес і більші здібності до певного предмета. Уже це дає право вимагати від факультативного заняття набагато більше, ніж від звичайного уроку, на якому працюють школярі з різними нахилами, інтересами, здібностями. Цілком очевидно, що факультативні заняття можуть і повинні проходити на високому теоретичному рівні, що тут до школярів треба ставити значно вищі вимоги, ніж на уроці.

Невелика кількість школярів у факультативній групі (орієнтовно – 15) дасть змогу приділити кожному з них більше уваги, краще організувати самостійну роботу, здійснювати диференційований підхід, а також краще, ніж на уроці, забезпечити їх необхідними словниками, посібниками, роздатковим матеріалом тощо. За такої кількості учнів легше, у разі потреби, давати індивідуальні завдання. Усе це, звичайно, не може позначитися на активності учнів, на розвиткові їхньої ініціативи. Безперечно, що в частини з них виникатимуть такі запитання, які виходитимуть за межі програми, інтерес до мови буде постійно розширюватись і поглиблюватись. Однак факультативні заняття мають відрізнятися від гурткової роботи: передусім своєю науковою глибиною, систематичністю і дотриманням вимог програми.

Створюючи факультативні групи, необхідно зреалізувати принцип добровільності. Тут немислимі будь-які заходи адміністративного впливу. Звичайно, знаючи здібності й нахили того чи іншого учня, можна поради́ти йому займатися у факультативній групі, а тільки поради́ти, не більше. Ні в якому разі факультатив не слід розглядати як додаткові заняття. На жаль, інколи спостерігається, що вчитель залучає до факультативної групи всіх без розбору. Мовляв, хай ходить, слухає, щось та й залишається в голові. Така практика дискредитує саму ідею факультативних занять.

Не завжди, очевидно, вдається набрати факультативну групу тільки з тих дітей, які виявляють певні здібності до вивчення мови. У групу можуть входити й учні з посередніми знаннями, але головне, щоб у них була любов до рідної мови, прагнення глибше пізнати й вивчити її. Школярі повинні розуміти завдання курсу, добре знати свої обов'язки й бути готовими виконувати їх. Тому перед записом до групи вчитель повинен провести з учнями роз'яснювальну роботу.

Доцільно, щоб факультативні заняття проводив той самий педагог, який працює з дітьми на уроках. Коли ж це з якоїсь причини неможливе, учитель повинен ґрунтовно ознайомитися з інтересами школярів, станом їхньої успішності. Про це він найкраще довідається, проаналізувавши учнівські творчі роботи. Тільки знаючи інтереси й можливості своїх вихованців, учитель зможе, як слід, організувати факультативні заняття.

В окремих випадках можна практикувати й виступи учнів з повідомленнями, доповідями. Такі форми роботи варто виносити на окремі семінарські заняття, коли підбивають підсумки вивчення певної теми.

Семінарські форми факультативних занять вигідні ще й тим, що дадуть змогу пов'язати в єдине ціле всі види навчальної роботи з мови. Водночас кращі доповіді й творчі роботи, підготовлені для факультативних занять, придатяться для гурткових занять і вечорів, для шкільної преси чи радіогазети. Учні, виконуючи самостійні роботи, добиратимуть дидактичний матеріал до певних тем і складатимуть картки із завданнями, які б потім використовувалися на уроках. І це теж буде доброю формою зв'язку факультативних занять з класними [2, с. 1-3].

Важливим є вивчення теми “Словотвір” на факультативних заняттях, оскільки в школі цей розділ вивчається більш загально. Проте учням потрібно знати словотвір, це допоможе їм орфографічно грамотно вибирати орфограми, глибше розуміти мовні зміни, допоможе розширити знання з мови, розвинути чуття мови, збагатити їхні виражальні можливості.

Ми пропонуємо зразок такого факультативного заняття з теми “Словотвір”.

Просторові значення префіксів. У сучасній українській літературній мові серед усіх значень, яких надають словам префікси, первинними і найвиразнішими є просторові. Саме тому аналіз їх – найдоступніша форма ознайомлення учнів із функцією префіксів у мові. Просторові значення префіксів найбільш рельєфно виступають при дієсловах руху, де основним значенням їх є вказівка на спрямованість дії щодо якоїсь точки (місця, предмета) в просторі, наприклад: *їхати* – рух взагалі без вказівки на конкретне спрямування; *в'їхати* – рух у середину обмеженого простору; *виїхати* – рух зсередини назовні; *з'їхатися* – рух із різних кінців до однієї точки; *роз'їхатися* – рух від однієї точки в різні боки тощо.

Слід зауважити, що не всі префікси української мови чітко визначають спрямування дії. Так, префікс *з-* (*-*) при тій самій дієслівній основі може вказувати на різні (і навіть протилежні) просторові відношення, зокрема: на рух униз (*зійти з гори*), вгору (*зійти на вершину*) і на

відхилення від попереднього напрямку (*зійти з дороги*) та ін. Префікс *ви-* позначає напрям руху зсередини назовні (*вилізти з нори*), вгору (*вилізти на дерево*), поширення руху на якусь поверхню (*вилізти на галявину*) і т. д. Це багатозначні префікси, конкретизаторами просторової спрямованості яких виступають інші слова в реченні, найчастіше – применники разом з відіменниковими формами іменників.

Простежимо на конкретних випадках, яких саме відтінків просторового значення можуть надавати дієсловам префікси:

а) *від-* (*од-*, *віді-*, *оді-*) при дієслові вказує на віддалення зовнішніх меж предмета, пункту чи просторової межі, наприклад: 1. *Катер прикордонної морської охорони відчалив від пристані* (О.Донченко). 2. *Золототисячник одійшов од дверей* (І.Рябокляч);

б) *ви-* передає напрям руху із внутрішніх меж предмета простору, а також надає дієсловам відтінку спрямованості руху вгору: 1. *З села виходить Богунський полк*. 2. *Хлопчик ледве встиг видряпатись на вербу* (О.Довженко).

в) *в-*(*у-*, *уві-*) вказує на рух іззовні всередину: 1. *В окоп вповзає санітарка із санчатами* (О.Корнійчук). 2. *І от нарешті рипнули двері – і в хату увійшов Муха Іван* (А.Головко).

г) *до-* (*ді-*) означає спрямоване наближення до предмета чи пункту: *Яресько з наступаючими військами дійшов лише до Сімферополя* (О.Гончар).

д) *за-* вказує на рух за предмет чи певну межу: *Сонце закотилося за ліс* (І.Нечуй-Левицький).

ж) *пере-* надає дієсловам значення спрямованості руху по поперечній, пересічній лінії, а також значення переміщення з одного місця на інше: 1. *Загін ледве перебрався через яр* (О.Довженко). 2. *Того ж таки року батьки його переселились з Солом'янки на Печерськ* (Ю.Смолич).

з) *роз-*(*розі-*) надає значення спрямованості руху від однієї точки (пункту) в різні боки: *А далі слуги всі розбіглися на всі боки* (І.Франко)

Для вираженості спрямованості руху в певному напрямі можуть використовуватись різні префікси. Основними умовами міжпрефіксальної синонімії є: а) спорідненість значень префіксів; б) можливість їх взаємозаміни при дієслові; в) спільність для них антоніма.

Із префіксів-синонімів української мови варто розглянути з учнями такі:

а) *в-*(*у-*) і *за-* вказується на спрямованість дії всередину обмеженого простору, наприклад: 1. *Машина виїхала в якийсь двір* (В.Кучер).

б) *з-*(*с-*), *о-*(*об-*) надають значення спрямованості руху вниз: 1. *До трюму спускають людей з лопатами* (Ю.Яновський).

в) *при-*, *під-*(*піді-*) означають наближення до предмета: 1. *Катерина присовує до шафи крісло* (І.Вільде). 2. *Галя підвелася, підсунула до себе стілець* (О.Копиленко).

г) *ви-*, *від-* (*од-*) виражають рух зсередини назовні: 1. *Ранком наша пані виїздила з Росії* (Леся Українка). 2. *Синявін, від їжджаючи з Намангана до Ташкента, не сказав правди Саїдові* (Іван Ле).

В українській мові префікс *з-* (*с-*) при тій самій дієслівній основі може вказувати на антонімічні просторові відношення (своєрідний вияв антонімічної омонімії): *сходити на гору – сходити з гори*. Це пояснюється тим, що в сучасному префіксі *з-* (*с-*, *зі-*, *із-*) фонетично злилися три давніх префікси: *изь-* (означає рух зсередини назовні), *сь-* (вказує на рух униз чи від предмета, з його поверхні) та *взь-* (*всь-*) (виражав спрямованість руху вгору).

Щоб учні краще засвоїли матеріал, слід провести ряд **вправ**. Наприклад:

1. Переписати речення, на місці крапок поставити префікс.

1. *Денис Блаженко мовчки ... пустився в траншею* (О.Гончар). 2. *Танкіст ... лазить з люка і ... скакує на землю* (А.Хижняк). 3. *Дядя Костя ... тягнув до себе стільця і важко ... пустився на нього* (В.Козаченко). 4. *Вночі рота збиралася ... ходити на нову позицію* (О.Гончар). 5. *Трохи засоромлений хлопчина ... ліз із дерева* (О.Донченко). 6. *Полк ... ступив до Праги надвечір* (О.Гончар). 7. *Вона ... йшла поле, ... йшла до села і спинилася на горі* (І.Нечуй-Левицький). 8. *Я синій сніг до хати ... кидав і зупинився* (П. Тичина).

Довідка: *від-* (*од-*), *о-*, *ви-*, *з-* (*зі-*, *с-*), *до-* (*ді-*), *пере-*, *в-*.

2. Переписати речення, на місці крапок вставити потрібне за змістом дієслово.

1. *Із вулиці Роман ... на шлях* (М.Стельмах). 2. *Комісар ... східцями аж до води* (Ю. Яновський). 3. *Бідний хлопець не міг дочекатися, як сонечко ... за обрій* (М. Коцюбинський). 4. *Ми ... через вулицю в сад* (Леся Українка). 5. *Брязнуло до землі намисто й ... по куточках* (М. Коцюбинський). 6. *Марія востаннє ... сад* (В. Кучер). 7. *Візок ... на горбок та перекинувся* (І. Нечуй-Левицький).

Довідка: *вийшов*, *зійшов*, *закотиться*, *перейшли*, *розкотилось*, *обходить*, *наскочить*.

Можна провести **гру**. Учнів ділять на дві групи, пропонують завдання. Хто не може дати швидко відповіді, вибуває з гри. Перемагає група, у якій збереглося більше гравців. Наприклад:

1. Скласти словосполучення, у які б входили однокореневі дієслова, що означають

спрямованість руху (вгору, вниз, усередину чогось, до предмета і т. ін.), з різними префіксами-синонімами.

2. Скласти кілька словосполучень, у які б входили однокореневі дієслова, що означають спрямованість руху, з префіксами-антонімами.

3. Відгадати загадки. Виписати дієслова з префіксами. Пояснити значення префіксів.

1. Приходить тихо, а відходить з шумом. (Сніг). 2. Золотий пішов, а срібний прийшов. (Сонце та Місяць). 3. Віконниці то зачиняються, то відчиняються. (Очі). 4. Складеш – клин, розкладеш – гриб. (Парасолька). 5. Чорна курочка загребе, а біла розгребе. (Ніч та День). 6. Сіре сукно підлетіло під вікно. (Ранок). 7. Яка річка складається з префікса і числівника. (Прип'ять).

Отже, факультативні заняття сприяють поглибленню і розширенню набутих учнями на уроках рідної мови знань, допомагають краще засвоювати матеріал основного курсу, удосконалювати навички аналізу різних форм мови, розширювати лінгвістичну ерудицію школярів, підвищувати рівень мовного чуття. При вивченні цих курсів учні розвивають творчі здібності. При цьому значно зростає роль самостійної, індивідуальної, диференційованої роботи. Викладач факультативу, відбираючи дидактичний матеріал, орієнтується на сильних, філологічно обдарованих дітей. У процесі факультативних занять з'являється можливість урахувати здібності кожного учня, вибирати для кожного індивідуальні завдання. На таких заняттях, більше ніж на уроках основного курсу, створюються умови для розвитку творчої пізнавальної діяльності і розв'язання завдань диференційного навчання.

Література

1. Войцехівська В.Г. Просторові значення префіксів (Матеріал для факультативних занять) // Мовознавство. – 1984. – № 7 – С. 70-72.

2. Мельничайко В.Л. Факультативні заняття з української мови // Українська мова та література в школі. – 1968. – №7 – С. 1-7.

3. Скорик О.С. Про факультативні заняття // Українська мова та література в школі. – 1977. – №7 – С. 58-64.

Котух Ю.С., Мельник А.О., Орлова А.В.

*Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г.Короленка
Науковий керівник – ст. викл. Шкарупа Н.С.*

Classroom Activities for Teaching to Write

Writing plays an important role in the life of every person. It is used in different spheres of people's activity. Thus, it should be taught from early stages of language learning. If speaking is a means of communication with the help of sounds, writing is a means of communication with the help of graphics.

In modern methodological literature they distinguish between writing and written speech. Some scientists use the term "writing" only, indicating its wide and narrow meaning. This division reflects the mechanism of writing. It consists of two stages: 1) formation of words; 2) formation of written reports. To realise the first stage it is necessary to assimilate calligraphy and spelling. For realisation of the second stage speaking skills should be assimilated [1, p. 99].

The linguistic content of teaching writing comprises: calligraphy or graphic system; spelling; written speech.

While teaching calligraphy a teacher should take the following steps:

1. Demonstration. A teacher shows learners a letter (both a capital and a small letter). Special cards may be used for the purpose. On one side of the card the letters are written, and a picture of a word that starts with a letter is drawn. On the other side the word in which this letter is found is written.

2. How to write. A teacher shows his pupils how to write the letter. He can use the blackboard. Whenever the teacher writes on the blackboard, he gives some explanations as to how the letter is made and then how the word is written, e.g. V and W are made with one continuous zigzag movement. The first stroke in N is a down stroke.

3. Imitation. Pupils follow movements of a teacher's hand, trying to imitate them. They make similar movements with their pens in the air, looking at the blackboard.

4. Writing in the notebook. Pupils write first the letter, then the word in their exercise books. When pupils are writing, the teacher is walking around providing help to the pupils who need it. Since habits are formed and developed through performing actions, pupils are told to practice in writing the letter and the word at home. The teacher's handwriting and his skill in using the blackboard are of great importance. His